

A propòsit de la redistribució de la renda

Guillem López-Casasnovas
Universitat Pompeu Fabra

1. Introducció

La preocupació recent per la redistribució de la renda al nostre país sobrepassa l'àmbit acadèmic, amb notables aportacions de Thomas Piketty's *Capital in the Twenty-First Century*, François Bourguignon *The Globalization of Inequality* o Branco Milanovic's *Global Inequality: A New Approach for the Age of Globalization*, i s'ha traslladat ja als nostres parlaments i al debat polític general. El tema és complex i té múltiples arestes. La ideologia darrere de redistribuir millor és diferent de la de redistribuir més. Si la qüestió és la distribució de la renda i de la riquesa, hauríem de centrar d'entrada el debat en la seva assignació inicial: la que procedeix del mercat.

2. El focus de la distribució

D'acord amb el que s'avança al paràgraf anterior, hauríem de focalitzar primer l'assignació inicial provinent de l'economia. Pel que fa a la riquesa, les accions correctores –redistributives– no són immediates (es pot intervenir *ex post* en el moment de la seva transmissió o de la generació de la plusvàlua) i són controvertibles, ja que sovint responen a decisions personals prou honestes (estalviar en lloc de malbaratar), de manera que no resulta evident que el patrimoni hagi de ser penalitzat amb tributacions reiterades.

Pel que fa a la desigualtat de la renda, el que ens hauria de preocupar és l'assignació inicial de l'ingrés, rendes de treball i de capital, abans que l'Estat hi incideixi –reassignant–, ja que en aquest camp d'ingressos

declarats les actuacions obliden sempre els qui no declaren, que són els rics de veritat. I davant les diferències escandaloses en aquella generació inicial de rendes –sovint retribucions autoassignades i rendes de capital prou especulatives–, no confio jo en un altre antídoto que no sigui la condemna social d'allò que és impossible que legítimament es guanyi, ja que intervenir directament en el mercat pot fer que el remei sigui pitjor que la malaltia. La condemna hauria d'afectar aquells qui només tergiversant la realitat –i els mateixos mercats– s'atribueixen uns salaris impossibles de justificar pel valor real de la seva productivitat marginal. I en aquest combat hi hem de ser tots, sense riure les gràcies a cap d'aquells aprofitats.

Pel que fa a la desigualtat de les rendes disponibles finals, com hem dit, no és el mateix justificar una tributació més elevada per gastar més, que amb la mateixa despesa redistribuir-ne millor les contribucions. Aquí el camp de millora és encara prou gran, contra els qui eludeixen o fan frau. No mesclém, per tant, el tema de fer créixer la pressió fiscal amb el de “amb la mateixa pressió fiscal” redistribuir-ne la càrrega. En aquest darrer cas es tractaria que les rendes baixes disminueixin la seva part i les altes l'augmentin; sempre en favor de qui menys renda té, qui ha de consumir tot el que ingressa, i compta com a resultat després d'impostos amb una capacitat adquisitiva inferior a Catalunya en raó d'uns preus relatius més elevats a casa nostra.

Preocupar-se avui per la desigualtat requereix, però, una mirada més enllà de la tributació. I si es decideix incidir-hi finalment per la via fiscal, hauria de considerar-se quelcom més que gravar la renda. Es pot fer també a través de l'IVA i dels impostos especials, particularment si es té en compte el cicle vital del consum de les persones. I d'altres impostos, en un context en què la revolució tecnològica i les seves massives aplicacions poden afavorir que uns quants aconseguixin les plusvàlues màximes. O dels qui amb “poder de mercat” poden tergiversar l'assignació eficient de recursos apropiant-se de guanys exuberants. És en aquest context que la polarització social mostra la seva pitjor cara i la distribució perd la “normalitat”, amb una classe mitjana cada cop més minsa en renda i amb uns extrems de la distribució en què uns quants ho posseeixen gairebé tot, i gairebé tots amb prou feines posseeixen res.

Això té, a més, un efecte col·lateral important sobre els valors socials. Cada vegada més percentatge de l'opinió pública menysprea l'esforç a favor del somni d'un talent innat o una eureka sobrevinguda, inabastable per a gairebé tota la ciutadania. Sorgeix, així, la idea que l'èxit en la vida és una loteria (el 60% al nostre país així ho creu) per part d'uns quants “escollits” a una riquesa sideral i no a una renda mitjana, resultat del treball esforçat i constant al qual tothom pot accedir. Per això, més enllà de garantir en la despesa social una meritocràcia efectiva en l'assignació inicial de la renda, en la lluita contra la polarització abans comentada,

diversos autors han arribat a recomanar elevats impostos de fins al 70% sobre els guanys de capital en el moment en què aquests són realitzats i el patrimoni deixa de complir la funció de generació de nova renda, o quan com a renda no guanyada passa a tercers (herències).

Aquesta tributació estaria especialment legitimada per eficiència i equitat en el moment en què les plusvàlues es materialitzen, i esdevenen guanys liquidats sovint amb un ús no productiu. Aquí, en l'assignació inicial dels ingressos, i en la revisió del valor de la despesa que es finança en la seva capacitat de fer real una societat més meritocràtica, és on possiblement hi ha la mare dels ous d'una redistribució futura més efectiva. Per tant, si parlem de redistribució ho hem de fer seriosament. Ens hem de referir primer a la distribució i, després, a una millor (i més gran, si escau) redistribució, havent considerat totes les alternatives disponibles, de les quals no és la menys important la manera com gastem allò que volem finançar.

3. Un segon focus: la redistribució al llarg de la vida

Què fa variar la riquesa al llarg del cicle vital d'una persona? Com les seves variants es tradueixen en el benestar personal amb relació a les circumstàncies pròpies de l'edat? Què hi incideix realment?

Certament, la riquesa varia amb els ingressos. Es veu afectada negativament per les contingències d'atur i salut, en funció de la cobertura asseguradora, i es veu beneficiada per les millores salarials, sigui per productivitat, antiguitat, primes de formació, pensió de jubilació substitutiva, etc. Tot això genera un marc incert, perquè alguns dels esdeveniments són clarament exògens, mentre que d'altres depenen del propi esforç de la persona. Però si els ingressos són flux monetari, la riquesa és estoc, per la qual cosa és important l'evolució del residu entre ingressos i despeses. De manera que el que esdevé amb les despeses al llarg del cicle vital resulta igualment decisiu. Aquesta capacitat d'acumulació en el temps varia amb fets com el d'emancipar-se –més despeses substitutives–, tenir fills, enviduar... així com les diferències no cobertes per l'assegurament davant de les pèrdues d'ingressos no prou protegits. Compta també el temps en què es produeixen les variacions: per a alguns individus, els ingressos van de menys a més al llarg de la vida activa, així com les despeses, o de més a menys –segons l'obsolescència del capital i la variació de productivitat que es registri. De nou, és important identificar les despeses que responen a decisions pròpies (amb cost d'oportunitat explícit: tenir fills, casar-se, prejubilar-se...) de les que són sobrevingudes, com la malaltia o la dependència, i per tant no elegides. De totes aquestes contingències en resulta un procés d'acumulació i desacumulació que es complementa amb la recepció de transferències de rendes i de

donacions en vida o *mortis causa*. A l'entremig dels processos d'estalvi o desestalvi, pot resultar important el paper de la inflació com a element d'erosió de les tenidories reals de recursos, la composició mateixa dels actius i el *modus* en què els cicles econòmics generen plusvàlues i minusvàlues. Aquests generen, a més, els corresponents efectes "riquesa", sigui en actius físics o financers de distinta liquiditat. Cal destacar que els drets acumulats són també riquesa: així, el que una persona tingui meritat en cada moment com a pensió equivaldria a la quantia dels fons de recursos necessaris per rebre una quantitat determinada si s'hagués de "comprar" actuarialment la pensió, com si fos una anualitat (i en el qual juguen, tècnicament parlant, un tipus d'interès determinat i la taxa de descompte de l'espera).

Potser algú pot pensar que és més senzill l'anàlisi de la riquesa acumulada al llarg del cicle vital a través d'anar sumant estalvis, contraposant-los als passius resultants de desestalvis per endeutaments, préstecs i reduccions dels actius del balanç. Aquesta línia representativa de la riquesa al llarg de la vida d'un mateix individu cal distingir-la de la riquesa que en un moment donat puguin tenir els diferents grups d'edat. La primera és longitudinal; la segona, una mena de "fotografies" de diferents cohorts d'edat o generacions en el mateix moment del temps i en les quals la seva composició és prou heterogènia, tant genèticament com cultural, de manera que les prediccions sobre aquesta base són força qüestionables.

Finalment, remarquem que la riquesa acumulada "compta" per a una persona, en la mesura que la tradueix en benestar en cada moment del temps: ser ric quan ja el cos no aguanta la capacitat de fruir-la és diferent del benestar del *iupi* jove que viu al dia sense estalvi. O del pobre amb salut respecte del ric malalt. O del ric en soledat i del pobre amb l'aixopluc que el fa ben acompanyat. També cal considerar que els ingressos tenen diferents substitutius respecte de l'oci que varien al llarg del temps, en raó del seu diferent cost d'oportunitat: llegir i escoltar música és benestar substitutiu de menys cost d'alternatives perdudes quan ja de gran es té menys mobilitat que quan s'és jove, i viceversa en fer esport.

La descripció anterior posa èmfasi en tres aspectes clau, que és el que es tracta aquí de destacar. En primer lloc, que l'equitat intergeneracional requereix observar el benestar de diferents generacions al llarg de la seva vida: no només en un segment d'edat i en un moment del cicle vital (joves, pobres, diferències en formació, gent gran més rica però que pot patir la bretxa digital); particularment si el "gran gatsby" de l'ascensor social funciona mínimament. En segon lloc, el que tanca el cicle de la justícia fiscal de les intervencions públiques sobre el benestar dels ciutadans no són els residus fiscals conjunturals (és a dir, la diferència entre càrregues i beneficis que suposa per a un individu l'activitat pública), sinó les taxes de rendiment intern entre el que es paga (impostos, taxes, preus privats regulats socialment) i el que es rep en la seva totalitat (prestacions de

tota naturalesa en espècie o monetàries). I aquests resultats s'han d'avaluar segons la seva capacitat redistributiva (amb taxes suposadament més altes propobres que prorics). En tercer lloc, les constatacions anteriors ens obliguen a posar l'èmfasi en el fet que els instruments d'intervenció momentanis no recullen *per se* correctament l'impacte redistributiu veritable des de l'òptica del cicle vital. Així, per exemple, en una anàlisi de "sèrie transversal", l'IVA és un impost regressiu: els pobres el paguen destinant-hi més proporció de la seva renda, ja que la seva propensió marginal a gastar els seus ingressos és més alta que la dels rics, que sí mostren capacitat d'estalvi. Però no ho seria previsiblement en la seva dimensió temporal, vistes les pautes completes de consum realitzades per l'individu al llarg del cicle vital, de manera que, en contextos de baixa mobilitat social, només l'IRPF mantindria capacitat redistributiva progressiva, intrageneracionalment i intergeneracionalment parlant. Objectivar, per tant, la redistribució de cicle vital requereix una anàlisi diferent de la tradicional i obliga a focalitzar de manera intel·ligent uns instruments fiscals nous.

A l'esforç de repensar aquest instrumental, cal saber veure la importància d'aquelles mesures que incideixen majoritàriament en les variables demogràfiques (natalitat en particular) ja que els equilibris generacionals són afectats en bona part per les pèrdues de població; en particular, en vista dels costos fixos de tota l'organització social i en el repartiment de càrregues d'una societat cada cop més envellida. Addicionalment, l'evolució tecnològica fa variar les oportunitats d'ingressos i de fruïció de millor i més extensa salut poblacional. En aquest sentit, no podem deixar de destacar la importància de saber avaluar quants individus situats als decils baixos de renda continuaven en aquesta posició després d'un cert nombre d'anys, o de construir contrafactuals o escenaris per projectar en cohorts noves la incidència càrrega-benefici de generacions de més edat, per quantificar els diferents residus fiscals que assoliran en absència de canvis en les polítiques. Pel que fa en concret als instruments del nou *targeting* redistributiu de cicle vital, tot apunta que unes proves de mitjans adequades haurien de permetre un millor test seqüencial basat a meritament despesa de manera simètrica, més que no pas carregant finançament (via IRPF). Aquí, de nou, els costos de transacció i gestió d'aquestes proves no són gens menyspreables. Aquest és el cas en especial de les distorsions que generin en el comportament dels afectats, tot i no ser un problema exclusiu de la prova de mitjans, ja que qualsevol mecanisme de finançament pot provocar un efecte substitució d'efectes distorsionants més rellevants en la mesura que causi efectes acumulatius en el temps, com ara la pèrdua d'incentius a formar-se, capitalitzar o innovar, amb externalitats generals sobre l'economia.

En aquests nous contextos adquireixen rellevància mesures com les de facilitar el trasllat intertemporal de recursos entre els diferents períodes de vida dels individus, d'acord amb les taxes de descompte pròpies de

cadascú i en un context de mercats de capital imperfectes, o les de taxar patrimonis més que no rendes, capitals inactius en el moment en què es liquiden cap a activitats no productives, o imposicions “en espècie” com l’entrega d’estocs en emissions d’accions en substitució de l’impost sobre els beneficis de societats, o finalment en el gravamen concret d’aquelles rendes no guanyades pels propis destinataris (successions i donacions).

4. Conclusions, supòsits i evidències

L’aproximació coherent a tot el que s’ha esmentat anteriorment no es basa a seqüenciar talls de diferents grups d’edat (*snapshots* a l’argot), sinó a representar la pauta d’un mateix individu (mitjà) al llarg de la seva vida. Les transferències monetàries són el reflex d’uns dèficits o superàvits a l’aplicació de diners o temps, transferits entre cohorts. Per exemple, quan no es tenen ingressos en una determinada època, però es manté un determinat consum amb dèficit que esdevindrà superàvit en etapes posteriors. En el cicle vital l’individu mitjà fa el seu propi balanç al llarg de les distintes etapes seves a la vida, sigui a través del mercat de capital del “banc de temps” o del “banc de diners”, o a través de transferències entre cohorts o generacions diferents (donacions de recursos en espècies o monetaris). Això obre l’oportunitat de comparar com diferents països o el mateix país en diferents moments del temps solucionen aquestes qüestions de manera diferentment eficient. Així, per exemple, la renda mitjana de la dona a diferents edats dels seus fills. O de com les contingències de salut afecten els processos d’acumulació de diners o de temps d’oci, i quin és l’aixopluc procedent de la desacumulació, la cobertura pública o la intervenció d’altres veïns o familiars, com en el cas de la dependència o els tractaments ambulatoris. I fins i tot com aquesta mena de processos pot acabar afectant el creixement econòmic i l’al·liment del progrés personal (l’ascensor social).

Certament la compensació de contingències al llarg de la vida d’un mateix individu introdueix un marc diferent per a l’assegurament. Podria ser que les necessitats de jove siguin més d’educació i formació laboral i menys relatives a la salut; en edats mitjanes es té un paper d’actiu ocupat, i de gran, un paper de consumidor passiu, amb més problemes de salut i menys de capacitació per part de tercers; suport per als infants en èpoques joves, etc. Només davant d’una no compensació de riscos sinó d’acumulació d’aquests riscos (zero formació, atur, pèrdua de salut, dependència i sense ingressos a la jubilació) esdevindria necessària una actuació pública correctora: si no hi ha un *pool* de compensació sinó una situació d’emergència es fa menys esperable que cadascuna de les situacions considerades aïlladament estigui contaminada per *moral hazard* i per altres formes d’abús davant d’unes prestacions públiques garantides. Això limitaria la compensació de cohorts diferents (persones

amb diferent grau de formació, rics i pobres, malalts i sans, dependents i autònoms) per retornar bona part dels balanços a la responsabilitat individual, i només residualment a la col·lectiva. Cal notar que aquestes consideracions són teòriques i que no estan exemptes d'altres problemes; però certament és una manera de reequilibrar alguns balanços de la manca de justícia intra i intergeneracional.

Fora de l'esquema anterior, retornats al moment de les transferències, remarquem, però, alguns extrems. En primer lloc, és discutible en quina mesura les transferències privades han de ser considerades a l'hora de definir les públiques. La voluntarietat és una forma d'altruisme si el destinatari del benefici es defineix socialment. Altrament pot ser una manera d'augmentar l'acumulació dinàstica de les desigualtats: la parella de pensionistes amb bona salut cuida nets i substitueix despesa familiar reforçant els ingressos de la parella en què tots dos treballen.

En segon lloc, és dubtós si es poden compensar transferències que són "robin hood" a l'argot, amb d'altres que són "de guardiola" o contributives, tot i ser ambdues obligatòries (per exemple, entre cotitzar per a una pensió, o quan no es cotitza i es té dret a una renda mínima).

En tercer lloc, com es pot valorar el fracàs de la millor capacitat a la qual ha ajudat el sector públic –educació, salut, inserció social– quan el mercat no ho premia amb les corresponents retribucions superiors? Es tracta efectivament de combatre les oportunitats desiguals o les desigualtats en resultats?

En quart lloc, és controvertit com cal tractar els beneficis que es produeixen socialment al llarg del temps per actuacions alienes al propi individu, família o agents públics: com ara la millora de capacitats, productivitat i ingressos per millores de l'esperança de vida lliure de disfuncionalitats; o bé nous coneixements i tecnologies que amplien la funció de producció, i poden millorar la distribució i el benestar. Així, per exemple, hauria de ser diferent la imposició sobre la renda o el consum per grups d'edat. Finalment, el fet que es considerin situacions diverses al llarg del temps planteja la conveniència d'atendre taxes de descompte diferents entre diferents cohorts, no sempre fàcilment identificables amb les taxes internes de rendiment; és a dir, es constata que la redistribució hauria de tenir en compte el cicle vital de les persones, però això és prou complex, perquè per analitzar bé les situacions és necessari utilitzar taxes de descompte diferents

Finalment, aquestes construccions de cicle vital per a les polítiques públiques fan justícia a les situacions mitjanes de les generacions al llarg del temps més que a les variàncies internes a cada moment. I és probable que les situacions extremes i no les mitjanes hagin de ser avui objecte prioritari de les polítiques socials.

En resum, l'estudi de l'economia del sector públic no pot canviar la realitat en la recerca de benestar social sense una gestió pública més robusta, amb un "braç armat" que tradueixi a la pràctica formulació de polítiques basades en l'evidència. El GPS reclama avui una interrelació més gran dels "mapes" de l'economia pública amb els de la gestió pública. La segona certament és rellevant, però mai el vent serà bo per a aquell qui no sap on va. Per això es necessita la primera. En aquest sentit, es conclou que cal valorar sempre en les polítiques fiscals els dos plats de la balança pressupostària (qui es beneficia de la despesa pública i qui en suporta el cost), així com adoptar una perspectiva intergeneracional, no només del cycle de vida de cadascuna de les generacions, sinó també a través de diverses generacions, amb impostos i tarifes als usuaris valorats en concret per cadascun dels serveis que cal finançar. Així mateix, es remarca la conveniència sota sistemes fiscals duals de revisar els beneficis universalistes amb el filtre de la prova de mitjans i l'examen de les necessitats relatives, combinant les polítiques d'ocupació i les més tradicionals de benestar d'acord amb la naturalesa concreta dels distints serveis públics, i la dosi diferent de responsabilitat individual i col·lectiva que es correspongui al desenvolupament econòmic de la nostra societat.

Paraules clau

redistribució, perspectiva intergeneracional, *workfare*, universalisme, responsabilitat